

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2018 metai

2

LI

Vilnius 2018

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ

Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)

Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milervilio universitetas

Joachim TAUBER

Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:

HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.

EBSCO Publishing

IN MEMORIAM

GEDIMINAS LESMAITIS (1976 07 15 – 2017 12 08)

Nuo ko pradėti rašyti apie jauno žmogaus, kolegos ir bičiulio netektį? Jis paliko mus taip staiga, be blogą lemiančių ženklų, be perspėjimų. Vis grįžta prisiminti mai apie paskutinį mūsų bendravimą 2017 m. rugsėjo pabaigoje. Tada Gediminas tryško energija, kalbėjo apie planus, vėl atsiveriančias galimybes pretenduoti į mokslo projektų finansavimą, buvo pasiilgęs istoriko darbo ir jautėsi laimingas, nes tuoj tuoj galėsiąs prie jo grįžti...

Gediminas Lesmaitis gimė 1976 m. liepos 15 d. Vilniuje. Kaip pats juokaudavo, tokią dieną gimęs žmogus negali nesidomėti viduramžių istorija. 1994 m. baigęs Vilniaus 54-ąją vidurinę mokyklą, įstojo į Vilniaus universiteto Istorijos fakultetą ir po poros metų studijų pasirinko medievistikos specializaciją. Tuo metu ne tik fakulteto studentams, bet ir plačiajai visuomenei skaisčiai spindėjo viduramžių istorijos profesoriaus Edvardo Gudavičiaus žvaigždė. Gediminas pasirinko jį savo baigiamųjų darbų vadovu. Bakalauro darbą parašė apie Deltuvos žemę Lietuvos valstybės formavimosi laikotarpiu, o magistro darbas buvo skirtas archajiniam senosios Lietuvos visuomenės organizacijos vienetui – laukui. Ir nors paskutiniaisiais studijų metais jis vis labiau domėjosi karybos istorija, niekada nepamiršo savo ankstyvųjų tyrimų temos. Deja, iš studijų įdirbio spaudą pasiekė tik jo straipsnis, skirtas laukui¹, o štai beveik užbaigtas straipsnis apie bajorų Deltuviškių giminę taip ir liko rankraštyje.

¹G. Lesmaitis, XVI a. antrosios pusės Kauno pavieta lauko problematika, *Kauno istorijos metraštis*, t. 3, 2002, p. 243–254.

2000 m. sėkmingai baigus studijas, G. Lesmaičio stojimas į doktorantūrą komplikavosi. Didelė konkurencija Vilniaus universitete pastūmėjo laimės ieškoti Kauno Vytauto Didžiojo universitete, kur 2000 m. pabaigoje jis galiausiai ir pradėjo doktorantūros studijas. Nors Gediminui teko pakeisti ir jam įprastą gyvenimo aplinką, ir darbo vadovą (Kaune juo tapo profesorius Zigmantas Kiaupa), bet pavyko išsaugoti savo domėjimosi sritį – karybos istoriją. Jau tada dėl E. Gudavičiaus įtakos G. Lesmaitis ypatingą dėmesį skyrė XVI a. LDK ir Maskvos valstybės karams bei kariuomenių organizaciją atspindintiems šaltiniams. Kadangi jo mokytojas prieš keletą metų buvo parašęs studiją apie LDK bajorų pašauktinę kariuomenę², kurioje buvo analizuojami pagrindiniai šaltiniai šiai temai pažinti – XVI a. bajorų pašauktinės kariuomenės surašymai, Gediminas susidomėjo šių šaltinių atsiradimo istorija. Šis interesas išliko per visą jo gyvenimą. Po penkerius metus trukusio tyrinėjimo 2005 m. Vytauto Didžiojo universitete jis sėkmingai apgynė disertaciją „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės samdomoji kariuomenė XV a. pabaigoje – 1570 m.“ Disertacijos gynimas dažnam autoriui reiškia laikiną tolesnių mokslinių tyrimų orientyrų praradimą, intelektualinį išsekimą. Sunku pasakyti, kiek šie dalykai palietė Gediminą. Kad ir kaip buvo, jis surado, kur savo žinias pritaikyti – 2005–2006 m. Vilniaus universitete Istorijos fakultete skaitė paskaitas apie LDK karybą ir Lietuvos dokumentinį paveldą. Tačiau tyrinėtojo darbas traukė labiau. Todėl Gediminas siekė Lietuvos ir užsienio šalių teikiamų stipendijų, leidusių tyrinėti archyvuose saugomus LDK karybos istorijos šaltinius. Per keletą metų, gavęs įvairių fondų paramą, G. Lesmaitis padirbėjo Varšuvos, Krokuvos, Vroclavo, Maskvos, Peterburgo, Kijevo, Minsko archyvuose. Kaip pats sakė, reikšmingiausia jo gyvenime buvo iš Vokietijos istorijos instituto Varšuvoje Roberto Bosho fondo gauta parama. Būtent ji leido kuriam laikui apsigyventi Varšuvoje, nuosekliau susipažinti su archyvais, bibliotekomis, o svarbiausia – užmegzti tiesioginius ryšius su vietiniais istorikais, smarkiai patobulinti lenkų kalbą.

Nuosekliai ieškodamas naujų šaltinių apie LDK kariuomenę, jis darė daug išrašų, kopijavo, fotografavo ar šiaip kaupė medžiagą apie pačius įvairiausius, bet moksle menkai panaudotus XVI a. istorijos dokumentus. Archyvinio darbo patirtis pastūmėjo dar kartą permąstyti disertacijos tekstą, kuris galiausiai 2010 m. virto knyga³.

Šaltiniotyra G. Lesmaitį traukė vis labiau. 2006 m. jis įsidarbino Lietuvos istorijos instituto Archeografijos skyriuje. Čia dirbo iki 2009 m. Tačiau apibūdinti jo santykį su Lietuvos Metrika, prie kurios publikavimo darbų buvo paskirtas, nėra lengva. Dirbo prie Lietuvos Metrikos Užrašymo knygos parengimo spaudai, deja, publikacijos nebesulau-

²E. G u d a v i č i u s, Lietuvių pašauktinės kariuomenės organizacijos bruožai, *Karo archyvas*, t. 13, Vilnius, 1992, p. 43–118.

³G. L e s m a i t i s, *LDK samdomoji kariuomenė XV a. pabaigoje – XVI a. antroje pusėje*, Vilnius, 2010.

kė⁴. Tuo metu G. Lesmaitis skaitė kelis pranešimus tarptautinėse šaltiniotyrai skirtose konferencijose, pagal juos publikavo tekstus⁵. Žinoma, jį ypač domino XVI a. LDK šaltinių leidybos padėtis. Kitaip nei aš, manė, kad Lietuvos Metrikos publikavimo projektas yra prikaustęs per dideles akademinės Lietuvos istorikų pajėgas. Visada sakydavo: yra daug įdomių ir vertų publikuoti XVI a. šaltinių be Metrikos. Tačiau drauge pripažino: Metrika – neprilygstamas LDK istorijos kompleksinis šaltinis, todėl domėjosi naujomis jos publikacijomis ir su ja dirbančių archeografų grupių planais. Nepaisant visko, nuo Metrikos leidybos tolo. 2009 m. pasinaudojo instituto suteikta galimybe pradėti podoktorantūrinės studijas. Jų metu puolė kaupti pačią įvairiausią šaltinių medžiagą. Beje, jam nebuvo būdingas dažnam istorikui įprastas slapukavimas. Jis ne tik daug kalbėdavo apie tai, kuo užsiima, bet ir sužinojęs pašnekovo interesus dalindavosi informacija, nuorodomis, šaltinių nuotraukomis. Jo nesavanaudiškumą patyriau ir aš, ir kiti kolegos⁶.

Archyvuose sukaupia medžiaga ir minėtas LDK šaltiniotyros matymas pastūmėjo jį 2012 m. Lietuvos mokslų tarybai pateikti labai įdomų projektą: „Žygimanto Augusto ir LDK etmonų korespondencija: tarp valstybės ir individo“. Oficialiai projektas buvo įtrauktas į Lietuvos istorijos instituto darbo planus. Jis turėjo būti įgyvendintas 2014 m., tačiau to padaryti nepavyko. Instituto vadovybė sustabdė projekto vykdymą po eilinės atestacijos, kuriai pateiktas šaltinių rinkinio tekstas buvo pripažintas neatitinkančiu reikalavimų. Atėjo skaudus sąskaitų apmokėjimo metas. Už sutarties nevykdymą teko atsiveikinti su darbu Lietuvos istorijos institute. Po to sekė sunkūs bandymai pritapti ne istorikų pasaulyje: kurį laiką Gediminas dirbo taksistu, o 2017 m. įsidarbino dokumentų archyvavimo įmonėje, kurioje, kaip pat sakė, jo darbas niekuo nesiskyrė nuo kroviko darbo.

Tačiau istoriko darbo Gediminas nepamiršo, kaip ir jo nepamiršo kolegos, kvietę jį į konferencijas ir renginius. Draugiški santykiai su lenkų istorikais prisidėjo prie kelių naujų mokslinių projektų sukūrimo. Dar podoktorantūrinių studijų metu, Balstogės universiteto karo teisės istoriko Karolio Łopateckio skatinamas ir padedamas, G. Lesmaitis ryžosi išleisti savo monografiją lenkų kalba⁷. Kiek vėliau, iš Lenkijos mokslo ir aukštojo švietimo ministerijos gavus finansavimą, buvo įgyvendintas labai seniai G. Lesmaičio puoselėtas projektas, skirtas 1524–1566 m. sudarytų įvairių LDK pašauktinės kariuo-

⁴ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 47 (1565–1567). Užrašymų knyga 47*, parengė E. Deveikytė, G. Lesmaitis, Vilnius, 2018.

⁵ G. L e s m a i t i s, Dokumenty Metryki Litewskiej o zaciężnych polskich na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego za czasów Zygmunta Augusta, *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. 2, red. W. Walczak i K. Łopatecki, Białystok, 2010.

⁶ K. G u d m a n t a s, Lietuvos metraščio Vavelio nuorašas (fragmentas), *Senoji Lietuvos literatūra*, t. 34, 2012, p. 121–122.

⁷ G. L e s m a i t i s, *Wojsko zaciężne w Wielkim Księstwie Litewskim*, tłumaczenie B. Piasecka, Warszawa, 2013.

menės surašymų fragmentų publikavimui. Šis kruopštus šaltinių rinkinys 2016 m. irgi pasirodė Balstogėje⁸. Su minėtu K. Łopateckiu Lesmaitis planavo publikuoti XVI a. antrosios pusės LDK kilmingųjų laiškus ir 1567 m. LDK pašauktinės kariuomenės sąrašus, o su Varšuvos istoriku Mareku Janickiu – Zigmanto Augusto laiškus Jonui Chodkevičiui. Deja, šie projektai liko neįgyvendinti.

Gediminas buvo gyvas ne vien istorijos studijomis. Jis tiesiog sirgo fotografija. Teko matyti, kaip ankstyvą rytmetį Varšuvoje, kelios valandos iki konferencijos sesijos pradžios, jis su fotokamera išslysta pro viešbučio duris į šaltį medžioti bundančio miesto vaizdą. Jam patiko Lenkija, jos miestai, žmonės ir jų kultūra. Kartą naktį grįžtant jo automobiliu iš konferencijos, jis mus, savo bendrakeleivius, visą kelią iki pat Vilniaus linksmo lenkų bardų muzika. Nemanau, kad tąakt padaugėjo tokios muzikos mylėtojų, bet Gediminui buvo smagu.

Kitas jo hobis buvo dviračiai. Su klubu „Kertam kampa“ dviračiu jis išvažinėjo ne vieną šalį: pajūriui po visą Baltijos šalių pakrantę, Tatus, Krymą (dar iki jį atplėšiant nuo Ukrainos). O štai kelionės automobiliu Gediminui buvo kasdienybė. Jis buvo geras vairuotojas, dėl savo mokslinių interesų nuolat važinėjo į įvairius Lenkijos miestus. Pasitikėdamas savo patirtimi, per paskutiniuosius dvejus savo gyvenimo metus Gediminas prisijungė prie LRT organizuojamos akcijos „Draugystė veža“, kurios tikslas buvo padėti neįgaliesiems apsilankyti Eurovizijos finaliniuose koncertuose.

2017 m. rugsėjo pabaigoje jau ne pirmą kartą abu buvom pakviesti į Varšuvoje kasmet vykstančią Lituanistinės komisijos organizuojamą konferenciją, skirtą LDK istorijos tyrimams. Gediminui ši konferencija buvo ketvirtoji. Tad neabejojau, nuo ko pradėti pasiruošimą kelionei: skambinu Gediminui ir klausiu, ar jo automobilyje dar yra vietos. Kelionė su kolega niekada neprailgdavo: pokalbiai apie istoriją, istorikus, perskaitytas ir neperskaitytas knygas, ateities planus ir, žinoma, ginčai, nesibaigiantys ginčai... Kai po konferencijos 2017 m. rugsėjo 28 d. ankstyvą rytmetį, pavėžėtas iki pat namų durų, atsisveikinau su Gediminu, nemaniau, kad spaudžiu jo ranką paskutinį kartą. Gruodžio 5 d. Lietuvos nacionaliniame muziejuje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose jis perskaitė viešą paskaitą „Iki šauktinių buvo pašauktiniai. XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenė“, o gruodžio 8 d. jį pasiglemžė liga, atrodžiusi lyg paprastas raumenų patempimas... Amžinam atilsiui jo kūnas atgulė Saltoniškių kapinėse.

Eugenijus Saviščas

⁸ *Popisy wojskowe pospolitego ruszenia Wielkiego Księstwa Litewskiego (1524–1566)*, oprac. G. Lesmaitis, tłumaczenie z języku litewskiego B. Piasecka, redakcja naukowa K. Łopatecki, Białystok, 2016, 435 s.